

PREVENCIJA DEVIJANTNOG PONAŠANJA ADOLESCENATA

*Goran Bilandžija*¹

Rezime: *Prevenција je posebna društvena delatnost, koja u okviru postojećih društvenih odnosa, koriguje i menja one društvene odnose i pojave, koji neposrednije doprinose nastanku i razvoju društvenih devijacija. Devijantno ponašanje definisano je u odnosu na društvene norme, a ne u odnosu na strukturu ličnosti. Termin devijantno ponašanje vezuje se za sve oblike ponašanja koji u značajnoj meri odstupaju od opšteprihvaćenih vrednosti, normi i pravila ponašanja jedne zajednice i izaziva društvenu reakciju neodobravanja i sankcija s druge strane. Mnoga devijantna ponašanja jesu ponašanja klinički normalnih ljudi, i obrnuto, da većina ličnosti koja ima mentalne poremećaje, svojim ponašanjem ne krši društvene norme. Devijantno ponašanje obuhvata ono što pojedinac čini i ono što on misli, njegove stavove, kao i njegova osećanja. Društvo je najviše zainteresovano za ono šta ljudi čine. Zbog toga se i sociologija devijantnosti skoro isključivo bavi devijacijama kao ljudskim akcijama. Antideliktno delovanje sadrži konkretne mere sprečavanja delikventnog ponašanja adolescenata.*

Ključne reči: *adolescenti, ponašanje, devijacija, prevencija, sankcija.*

PREVENTION DEVIANT BEHAVIOR AMONG ADOLESCENTS

Summary: *Prevention is a special social activity, which in the framework of the existing social relations, correcting and changing those social relations and events, which directly contribute to the emergence and development of social deviance. Deviant behavior is defined in relation to the community norm rather than the structure in relation to the figures. The term deviant behavior is related to all forms of behavior that substantially deviate from the generally accepted values, norms and rules of behavior of a community and social causes reaction of disapproval and sanctions on the other. Many of deviant behaviors are behaviors clinically normal people, and vice versa, that most persons who have mental disorders, their conduct does not violate social norms. Deviant behavior includes what one does and what he thinks of his views, and his feelings. The company is most interested in what people do. This is why the sociology of deviance almost exclusively with deviations as human actions. Antidelikt activity contains specific measures to prevent delinquent behavior of adolescents.*

Key words: *adolescent, behavior, deviation, prevention, sanction.*

---

¹ Mr Goran Bilandžija, OŠ „Gornja Varoš“, Zemun, e-mail: bidza@gornjavaros.edu.rs

1. UVOD

U savremenoj literaturi posebno se raspravlja o društvenim normama i društvenim institucijama, kao uslovima za nastajanje društvenih devijacija. Naime, jedno delo je devijantno, samo ako postoji normativno pravilo koje ga čini takvim. Promenom društvenih normi, menjaju se i oblici i učestalost devijacija. Kao posledica takvih promena, jedno ponašanje koje je bilo zabranjeno, može da postane odobreno. Za uspešno sprečavanje i suzbijanje kriminala maloletnika, značajno je da se ostvari koordinirano i trajno delovanje svih faktora koji mogu doprineti prevenciji maloletničke delikvencije.

Adolescencija – mladalaštvo (adolescentia – mlado doba, mladost) predstavlja vremenski nedovoljno jasno ograničen period u životu individue između detinjstva i zrele dobi (Žepić, 1987). Prema definiciji Svetske zdravstvene organizacije, adolescenti su mladi ljudi u uzrastu od 10 do navršanih 19 godina života. Istovremeno, Vollman smatra da se period adolescencije završava 10 godina kasnije, te praktično u pojedinačnim slučajevima seže sve do 25 godina života (Dramušić, 1989).

Ako i postoje različita tumačenja u određivanju vremenskog okvira adolescencije, svi autori i stručnjaci, koji se bave ovom problematikom, su jedinstveni u oceni da ovo razdoblje predstavlja buran period anatomskog, fiziološkog, intelektualnog i emocionalnog razvoja. Zbog neizgrađenosti ličnosti, odnosno nepostojanja sopstvenog stava o većini životno značajnih pitanja, mladi donose odluke i opredeljuju se za mišljenje jednog od autoriteta iz svog okruženja, a koji se po pravilu razlikuje od shvatanja roditelja o tom problemu. U tom vremenu avanturizma i nezrelog pokazivanja prkosa društvenim i socijalnim normama, mlade osobe su veoma ranjiva grupa, podložna prihvatanju raznih oblika rizičnog ponašanja (konzumiranje alkohola, cigareta, droge,...) što povećava prijemljivost za brojne poremećaje ponašanja.

2. DEFINICIJA DEVIJANTNOG PONAŠANJA

Reč "**devijacija**" potiče od latinske reči deviation, što znači odstupanje od uobičajene putanje ili skretanje nekog tela sa svoje putanje ili pravca. Devijantno ponašanje definisano je u odnosu na društvene norme, a ne u odnosu na strukturu ličnosti. Termin **devijantno ponašanje** vezuje se za sve oblike ponašanja koji u značajnoj meri odstupaju od opšteprihvaćenih vrednosti, normi i pravila ponašanja jedne zajednice i izaziva društvenu reakciju neodobravanja. Postoji veliki broj različitih odstupanja od društveno dozvoljenog kodeksa ponašanja, počev od vrlo bezazlenih (povlačenje ili izolacija pojedinca), do veoma opasnih (ugrožavanje života drugih ljudi). Kako to odstupanje od proseka može biti odstupanje u pozitivnom i u negativnom smeru, uvodi se i kriterijum **društvene reakcije**, pa se ističe da je reč o "odstupajućim" ponašanjima koja izazivaju društvenu reakciju. Društvena reakcija se ostvaruje na različite načine (formalne ili neformalne), ali uvek ima za cilj da pojedinca, koji se devijantno ponaša i na taj način ometa ili razara postojeće društvene odnose, primora da se ponaša u skladu sa društvenim zahtevima (Špadijer-Džinić 1988). Da bi devijantno ponašanje moglo da izazove društvenu reakciju, treba da bude vidljivo pripadnicima grupe ili zajednice. U nekim slučajevima, zajednica može biti potpuno nezainteresovana, pasivna, a u nekim drugim može primeniti represiju, što zavisi od toga koja su dobra pogođena devijacijama i kakav se značaj tim dobrima pridaje. Definisanje devijantnog ponašanja sa stanovišta društvenih normi i društvene reakcije, ima određene prednosti i ograničenja. Pre svega, devijantno ponašanje definisano je u odnosu

na društvene norme, a ne u odnosu na strukturu ličnosti. Ponašanje koje je psihotično, definisano je u odnosu na njegovu zavisnost od strukture ličnosti. Prema tome, patologija ličnosti nije predmet sociologije devijantnog ponašanja. Ovaj stav samo ograničava i utvrđuje sociološki pristup devijantnom ponašanju, ali ni u kom slučaju ne znači negiranje značaja psihološkog ispitivanja strukture ličnosti. Verovatnije je da mnoga devijantna ponašanja jesu ponašanja klinički normalnih ljudi, i obrnuto, da većina ličnosti koja ima mentalne poremećaje, svojim ponašanjem ne krši društvene norme. Zbog toga je potrebno da se patološko i devijantno ponašanje definišu. Sa sociološkog stanovišta, devijantno ponašanje je svako ljudsko ponašanje koje u značajnijoj meri odstupa, odnosno krši društvene norme jedne zajednice i izaziva društvenu reakciju neodobravanja. Devijantno ponašanje obuhvata ono što pojedinac čini i ono što on misli, njegove stavove, kao i njegova osećanja. Društvo je najviše zainteresovano za ono šta ljudi čine. Zbog toga se i sociologija devijantnosti skoro isključivo bavi devijacijama kao ljudskim akcijama.

Američki sociolog Edvin Lemert (Edwin M. Lemert, 1972) smatra da je činjenje samo jedan vid devijantnog ponašanja. Taj spoljašnji aspekt može da uzme različite oblike: spoljašnja verbalna devijacija i spoljašnja neverbalna devijacija. Pored spoljašnjeg vida devijacije, Lemert izdvaja i unutrašnju simboličku devijaciju - odstupajuće stavove i emocije, naročito u odnosu na značenje koje oni imaju za osobu koja ih doživljava. U odnosu na društvene norme, samo ona ponašanja koja značajnije odstupaju ili krše društvene norme, nazivaju se devijantnim. Društvena reakcija je takođe pojam kojim se definiše devijantno ponašanje. Odstupanje od društvenih normi izaziva društvenu reakciju neodobravanja. Ova reakcija se ostvaruje na različite načine, ali uvek ima za cilj da pojedinca koji se devijantno ponaša, primora da se ponaša u skladu sa društvenim zahtevima. Odstupanje od društvenih normi postaje devijantno ukoliko je kao takvo i označeno od strane društva. Kršenje društvenih normi može da ugrozi odnose u zajednici, kao i samu društvenu zajednicu.

3. DRUŠTVENE NORME I DEVIJANTNOST

Društvene norme imaju određena svojstva koja su bitna za analizu devijantnog ponašanja, definisanog kao kršenje tih normi. Društvene norme, kao deo kulture, vrše funkciju prinude i kontrole nad pojedincem i ograničavaju moguće varijacije u ponašanju. Najvažnije društvene norme, sa stanovišta ispitivanja društvene devijacije, jesu norme koje su povezane sa društvenim institucijama (porodične, religijske, političke, ekonomske). Kršenje društvenih normi, šteti interesima društva, pa izaziva društvenu reakciju, koja se izražava različitim merama. Jedna od tih mera jeste **sankcija**. Pravo je najvažnija vrsta društvenih normi, čije sankcije primenjuje država svojim aparatom sile, štiteći interese vladajuće klase.

Društvene norme koje se stvaraju u neorganizovanim društvenim zajednicama nastaju spontano. Moralne norme su najvažnija vrsta ovih društvenih normi, jer društvo ove norme smatra neophodnim za opstanak i dobrobit društva. Društvene norme u odnosu na društvene vrednosti, pravila su ponašanja kojima je moguće dostići željene ciljeve jedne kulture ili dela te kulture. Kada se radi o društvenim devijacijama, npr. kriminalitetu, ovaj odnos se realizuje tako što krivični zakon zabranjuje neka ponašanja, kao što su ubistva, silovanje, krađa, i na taj način štiti prihvaćene društvene vrednosti. Česti su i slučajevi konflikta normi koje prihvataju različite društvene grupe. U složenijim i dinamičnijim društvima raste broj grupa sa različitim normama, tako da se pojedinac sve više suočava sa

suprotnim ili konfliktnim normama i društvenim ulogama. Zavisno od toga kojoj grupi činilac pripada, isto ponašanje može biti devijantno i nedevijantno.

4. PREVENCIJA DEVIJANTNOG PONAŠANJA

Društvena prevencija je posebna društvena delatnost, koja u okviru postojećih društvenih odnosa, koriguje i menja one društvene odnose i pojave, koji neposrednije doprinose nastanku i razvoju društvenih devijacija. Svaka preventivna aktivnost zasniva se na određenim pretpostavkama o uzrocima društvenih devijacija i ukoliko su one naučno utemeljene, može se očekivati i uspešnija i efikasnija preventivna akcija.

Opšti programi prevencije obuhvataju različite socijalne, ekonomske, kulturne, vaspitne i druge mere, kojima se deluje na one društvene pojave i stanja, kod kojih su prisutni veći rizici nastanka društvenih devijacija (loši materijalni uslovi, nezaposlenost, migracije i dr.). U opšte programe prevencije spada i razvijanje pozitivne motivacije kod pojedinaca da svoje ponašanje usaglašavaju sa zahtevima koji postoje u jednom društvu. Glavne institucije preko kojih se ostvaruje ovaj proces, jesu porodica i škola. Zbog toga one imaju značajnu preventivnu ulogu. Velika pažnja posvećuje se i aktiviranju javnog mnjenja, delovanju sredstava masovnog komuniciranja i učešću javnosti u zaštiti osnovnih vrednosti društva.

Posebni programi prevencije obuhvataju mere koje se najneposrednije odnose na sprečavanje društvenih devijacija i predstavljaju osnovu različitih organizovanih akcija u užoj ili široj društvenoj sredini ili prema grupama i pojedincima koji su izloženi većim društvenim pritiscima ka devijaciji.

Represija (od latinske reči repressio) jeste sprečavanje, ugušivanje, obuzdavanje, suzbijanje. Represivne mere su zakonske i druge mere koje državna vlast preduzima protiv lica ili grupa lica koja svojim radom i težnjama ugrožavaju bezbednost ili opstanak države.

5. PREVENCIJA DRUŠTVENO NEPRIHVATLJIVOG PONAŠANJA DECE I MALOLETNIKA

Svako društvo teži da suzbije sve oblike devijacija i ponašanja koji narušavaju pravila društvenog života i odnose koji se na tim pravilima temelje.

- **OPŠTA PREVENCIJA** – primenjuje se kao uticaj na decu, da ne vrše krivična dela, a to se postiže izazivanjem straha od kazne.
- **SPECIJALNA PREVENCIJA** – sastoji se u sprečavanju počinioca krivičnog dela da ponovo ne učini isto ili drugo krivično delo.
- **PREVENCIJA U ŠIREM SMISLU** – cilj ove delikvencije je sprečavanje javljanja budućih delikvenata, pa se preduzimaju mere da se uklone negativni uticaji iz društvene sredine i osiguraju normalni uslovi za razvoj ličnosti.
- **PREVENCIJA U UŽEM SMISLU** – odnosi se na osobe koje su počinile krivično delo, a oslanja se na specijalne mere suzbijanja.

U kriminologiji maloletničke delikvencije **prevencija** ima sličnu koncepciju, a njeni oblici su antideliktno delovanje i postdeliktne intervencije. Antideliktno delovanje sadrži konkretne mere sprečavanja delikventnog ponašanja mladih. Postdeliktne intervencije obuhvataju postupke i mere prema mladima koji su pokazali devijacije u socijalnom ponašanju, i često se označavaju kao sekundarna prevencija.

- MERE PRIMARNE PREVENCIJE su *opšte mere* (usmerene na rešavanje temeljnih uzroka čovekove otuđenosti i stvaranja uslova za svestrani razvoj ličnosti), i *posebne i pojedinačne mere* (usmerene su na rešavanje raznih socijalnih, vaspitnih, zdravstvenih i drugih teškoća koje pogađaju uže grupe i pojedince).
- MERE SEKUNDARNE PREVENCIJE su *krivično-pravne i vankrivične* u koje spadaju aktivnosti kao što su: rano indentifikovanje poremećaja u ponašanju, pravovremeno i adekvatno pružanje pomoći i zaštite, adekvatno izricanje i sprovođenje vaspitnih mera i sl.

Aktivnost zajednice i svih društvenih subjekata treba da se usmeri na uklanjanje uzroka kriminala kako bi težište delovanja prenelo sa represivnog reagovanja na preventivno suzbijanje kriminalnih dela i pojava. Neophodno je sprovođenje različitih akcija kao što su: ekonomske, socijalne, vaspitne, zdravstvene, kulturne i dr. U sprovođenju tih mera treba da se angažuju svi društveni faktori.

Ne postoji sistematska analiza, koliko se često vesti o poremećaju ponašanja pojavljuju u medijima, i o kakvoj devijaciji je reč, ali se stiče utisak da smo poslednjih godina konstantno suočeni sa slučajevima nasilja brutalnijim nego ranije, u kojem učestvuju sve mlađa deca. O tome može posvedočiti samo nekoliko vesti objavljenih u štampi proteklih godina (izostavljeni su podaci o školi, mestu, a imena učenika izmenjena).

Često i sami naslovi, prikupljeni u poslednjih par godina, dovoljno govore: „Ubo nožem druga za 220 dinara“, „Udario sekrom druga u učionici“, „Đaci na času pištoljem nišaniли u profesora“, „Srednjoškolka glavu onesveščene devojkе udarala o beton“, „Đaci osumnjičeni da su zapalili školu“.

6. ZAKLJUČAK

Koliko nas naslovi u medijima i ne internetu upozoravaju na realnu opasnost, a koliko su senzacionalistički? Da li je nasilje adolescenata zaista u porastu, ili je u porastu pažnja koja se poklanja tom problemu? Ako jeste, onda se čini da se nasilje lakše i sa većom zabrinutošću uočava?

Da li socijalizacija adolescenata tokom boravka u objektima sistema jednog društva (škole, sportski klubovi, ...) izvorno sa sobom nose grešku, da će adolescent, mlad čovek – da bude zbog nagomilanih problema u društvenoj zajednici (porodica, škola, mesto prebivališta) u zabludi oko pravih životnih vrednosti?

Da li će u 4 ubistva na svim TV kanalima u roku od jednog minuta, adolescent prepoznati loš put koji mu se – prikazuje, ili će celu priču podići na nivo ličnog idola i početi da ga – oponaša u svom životu?

Kako će škola i javna bezbednost da se izbore sa svim „saglasnostima“ koje roditelji problematične dece treba da daju, da bi se posle konflikta, dete prebacilo u drugu školu (koja nije za decu sa posebnim potrebama), niti je sa takvim đakom rađen program – inkluzije?

U suštini, problemi koji se javljaju kod adolescenata su poznati – svima (roditelji, škola, centri za socijalni rad, MUP). Izgleda da je u pitanju samo malo više koordinacije između pomenutih faktora. Ili je zakonodavstvo snizilo – kriterijume?

7. LITERATURA

- [1] Bobić, M.(2007). Demografija i sociologija - veza ili sinteza (*Beograd:Službeni glasnik*).
- [2] Carter-Scott, C. (2004): *If love game, these are rules*, New York: Broadway Books.
- [3] CATES, Q. Jr. (1991). "Teenagers and Sexual Risk Taking: The Best of Times and the Worse of Times", *J. Adolesc Health*, No. 12.
- [4] Janković, I. i Pešić, V. (1988) Društvene devijacije - kritika socijalne patologije. Beograd: Naučna knjiga
- [5] Lemert M, E. (1972). *Human Deviance, Social Problems and Social Control* ; Prentice Hall sociology series
- [6] Popadić D. (2009). Nasilje u školama, Institut za psihologiju, UNICEF Srbija
- [7] Popović-Deušić S. (1999). Problemi mentalnog zdravlja dece i adolescenata , Zemun, Institut za mentalno zdravlje, Kramer print
- [8] Sedlecki, K., i dr. (1999). "Reproduktivno zdravlje i polno ponašanje adolescenata", *Obnavljanje stanovništva i zaštita reproduktivnog zdravlja* (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Institut za zdravstvenu zaštitu majke i deteta).
- [9] UNICEF (1997). *"Children at Risk in Central and Eastern Europe: Perils and Promises"*, Regional monitoring Reports, No.4 (Florence: Unicef International Child Development Centre).
- [10] WHO (1986). Young People 's Health - A Challenge for Society, *Technical Report Series No.731* (Geneva: World Health Organization).